

ظرفیت‌شناسی گردشگری جزیره ابوموسی (۱): موضوع ماده (۶۱) قانون برنامه هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۷/۲۷

شماره مسلسل:

۲۱۰۸۲

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:

ظرفیت‌شناسی گردشگری جزیره ابوموسی (۱):
موضوع ماده (۶۱) قانون برنامه هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران

نوع گزارش: طرح / لایحه □ راهبردی ■ نظارتی □ پیش‌نویس قانونی □

نام دفتر:

مطالعات فرهنگی و آموزش (گروه ورزش، میراث فرهنگی و گردشگری)

تهیه و تدوین:

زینب رحمانی

مدیر مطالعه:

سعید شفیعا

ناظر علمی:

موسی بیات

ناظر علمی خارج از مرکز:

حمید ضرغام بروجنی (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)

اظهار نظر کنندگان:

رضا بختیاری نژاد (دفتر مطالعات اقتصادی)، باسر سلیمانی (مدیرعامل سابق هیئت مدیره شرکت سرمایه گذاری و توسعه قشم)، عذرا عزیزی (کارشناس حوزه گردشگری)، عبدالله طاهرخانی (سرپرست مناطق آزاد و ویژه اقتصادی بیمه آسیا)

اظهار نظر کننده خارج از مرکز:

مهدیه بد (عضو هیئت علمی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری)

همکاران:

محمد امین گزار، محمد صادق عبداللهی، سیدعلی محسنیان، رضا مستمع، محمد امین قاسمی پیربلوطی، مرتضی قاسم زاده، ریحانه رحمانی پور، حسین نصیری، سینا عصاره نژاد، محمد حسین قربانی (دفتر مطالعات آموزش و فرهنگ)

گرافیک و صفحه آرایی:

سیده فاطمه ابوطالبی

ویراستار ادبی:

مژگان کاظمی

واژه‌های کلیدی:

۱. ابوموسی
۲. ظرفیت‌شناسی
۳. توسعه گردشگری

تاریخ شروع مطالعه:

۱۴۰۳/۱۲/۱

فهرست مطالب

۶	چکیده
۷	خلاصه مدیریتی
۸	۱. مقدمه
۹	۲. پیشینه
۱۰	۳. تحلیل وضعیت موجود جزیره ابوموسی
۱۱	۳-۱. موقعیت
۱۳	۳-۲. محیط طبیعی
۱۷	۳-۳. میراث فرهنگی و آثار تاریخی
۱۸	۳-۴. الگوی اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی
۱۹	۳-۵. کیفیت محیط زیست
۲۰	۳-۶. نظام اداری و سازمان های دولتی
۲۰	۳-۷. سیاست های سرمایه گذاری
۲۱	۳-۸. قوانین و مقررات
۲۳	۴. جمع بندی و نتیجه گیری
۲۴	منابع و مآخذ

فهرست جداول

۱۰	جدول ۱. پیشینه مطالعات ظرفیت شناسی ابوموسی
۱۸	جدول ۲. تحولات جمعیتی در جزیره ابوموسی
۲۱	جدول ۳. سیاست های سرمایه گذاری جزیره
۲۲	جدول ۴. پیوند قوانین و ظرفیت های توسعه گردشگری

فهرست شکل ها

۱۲	شکل ۱. نقشه ترافیک دریایی خلیج فارس
۱۳	شکل ۲. نقشه حرکت کشتی ها و نفت کش ها در خلیج فارس
۱۴	شکل ۳. نقشه توپوگرافی ابوموسی
۱۵	شکل ۴. نقشه تراکم پوشش گیاهی
۲۰	شکل ۵. نقشه آلودگی دریایی خلیج فارس

ظرفیت‌شناسی گردشگری جزیره ابوموسی (۱):

موضوع ماده (۶۱) قانون برنامه هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران

Doi: [10.22034/report.mrc.2025.1404.33.7.21082](https://doi.org/10.22034/report.mrc.2025.1404.33.7.21082)

چکیده

خلیج فارس، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مناطق راهبردی جهان، از ظرفیت‌های کم‌نظیری در حوزه گردشگری برخوردار است. جزیره ابوموسی، با موقعیت استثنایی خود در دهانه تنگه هرمز، از جمله این دارایی‌های ارزشمند است که قابلیت تبدیل شدن به قطب گردشگری طبیعی و فرهنگی را دارد. این جزیره با ویژگی‌هایی نظیر سواحل بکر، تنوع زیستی، میراث تاریخی و چشم‌اندازهای کم‌نظیر، می‌تواند مقصدی جذاب برای گردشگران با سلیق مختلف باشد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که جزیره ابوموسی از ظرفیت بالایی برای توسعه انواع گردشگری، از جمله طبیعت‌گردی، گردشگری فرهنگی، علمی و نجومی برخوردار است. همچنین، آیین‌های بومی، صنایع دستی و موسیقی محلی، غنای فرهنگی این جزیره را دوچندان کرده‌اند. با این حال، محدودیت‌های زیرساختی، چالش‌های زیست‌محیطی و مسائل ژئوپلیتیکی، توسعه سریع گردشگری در این منطقه را با دشواری مواجه کرده‌اند. برای بهره‌برداری مناسب از این ظرفیت‌ها، ضروری است توسعه گردشگری در ابوموسی به صورت مرحله‌ای، برنامه‌ریزی شده و مبتنی بر هویت بومی و ملی دنبال شود. در این چارچوب، آغاز فعالیت‌ها با گردشگری تخصصی و هدفمند (مانند طبیعت‌گردی)، همراه با تقویت زیرساخت‌های ضروری و حفاظت از محیط‌زیست، می‌تواند پایه‌ای مطمئن برای پیشرفت آینده گردشگری ایجاد کند. همچنین، تقویت برند هویتی ابوموسی به‌عنوان نمادی از مقاومت و تاریخ ایران در خلیج فارس، به جذب گردشگران و ایجاد اشتغال برای جامعه محلی یاری می‌رساند. تحقق این هدف، نیازمند شکل‌گیری یک نظام حکمرانی مقصد‌روشن و کارآمد است که نهادهای محلی، ملی و بخش خصوصی، با تقسیم کار مشخص و هم‌افزایی نهادی، مسیر توسعه متوازن گردشگری جزیره را هدایت کنند.

■ بیان / شرح مسئله

جزایر ایرانی خلیج فارس، به‌ویژه ابوموسی، علاوه بر ارزش جغرافیایی سیاسی و امنیتی، از ظرفیت‌های کم‌نظیری برای توسعه اقتصادی و فرهنگی برخوردارند. با این حال، جزیره ابوموسی طی دهه‌های گذشته، به دلیل شرایط خاص سیاسی کشور، جنگ تحمیلی، تحریم‌ها و محدودیت‌های امنیتی، نتوانسته از موقعیت جغرافیایی ممتاز خود برای توسعه فرهنگی و اقتصادی بهره‌برداری کند. این در حالی است که جزایر کوچک در جهان، به‌ویژه آنهایی که در مسیرهای پررفت و آمد دریایی قرار دارند، توانسته‌اند با تکیه بر گردشگری به قطب‌های اقتصادی و فرهنگی تبدیل شوند.

ابوموسی امروز با دو واقعیت هم‌زمان مواجه است: از یک سو، ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی بی‌همتای آن از سواحل بکر و زیستگاه‌های دریایی تا میراث تاریخی و آیین‌های محلی ظرفیت تبدیل شدن به مقصدی شاخص را فراهم آورده است. از سوی دیگر، محدودیت زیرساخت‌ها، آسیب‌های زیست‌محیطی و نبود نقشه جامع توسعه، مانع از بالفعل شدن این ظرفیت‌ها شده است. این وضعیت، علاوه بر عقب‌ماندگی اقتصادی جزیره، کیفیت زندگی مردم محلی را نیز تحت تأثیر قرار داده و به تداوم انزوای جغرافیایی و فرهنگی منجر شده است. از این رو، بند «الف» ماده (۶۱) قانون برنامه هفتم پیشرفت^۱ توسعه اقتصادی و به‌ویژه گردشگری ابوموسی را در اولویت ملی قرار داده است. تحقق این هدف، مستلزم شناخت دقیق ظرفیت‌های جزیره و طراحی برنامه‌ای است که بتواند هم‌زمان کیفیت زندگی مردم محلی را ارتقا دهد، جایگاه اقتصادی جزیره در منطقه را بهبود بخشد و جایگاه آن را به موقعیتی فعال در شبکه گردشگری خلیج فارس ارتقا دهد.

■ نقطه نظرات / یافته‌های کلیدی

- **موقعیت و توپوگرافی:** ابوموسی با مساحت ۱۲۸ کیلومتر مربع، دارای سواحل بکر، ارتفاعات محدود است و کوه حلو در جزیره به‌عنوان نماد تاریخی و طبیعی به‌شمار می‌آید. این ویژگی‌ها امکان توسعه گردشگری ساحلی، منظر و ماجراجویانه را فراهم می‌آورد.
- **ظرفیت‌های زیست‌محیطی:** تنوع زیستی دریایی (مرجان‌ها، لاک‌پشت‌ها، پرندگان مهاجر)، پوشش گیاهی شورپسند و وجود جنگل‌های حرا، فرصت‌های کم‌نظیری برای طبیعت‌گردی ایجاد می‌کند؛ در عین حال، آسیب‌پذیری بوم‌شناختی^۲ ضرورت تعریف ظرفیت تحمل زیست‌محیطی گردشگری جزیره را ایجاب می‌کند. همچنین، بررسی‌های ماهواره‌ای اخیر همچنین نشان می‌دهد که آلودگی نفتی و تخریب زیستگاه‌های دریایی روندی فزاینده دارد و نیاز به مدیریت بحران زیست‌محیطی به‌شدت احساس می‌شود.
- **میراث ملموس و ناملموس:** محوطه‌های باستانی، آب‌انبار تاریخی، صنایع دستی دریایی، موسیقی محلی و آیین لنج‌سازی خلیج فارس به‌عنوان میراث ناملموس، پشتوانه‌ای ارزشمند برای برندسازی فرهنگی و تقویت هویت ایرانی-اسلامی در جزیره است.
- **ساختار اجتماعی-اقتصادی:** جمعیت جزیره عمدتاً متکی بر صیادی و مشاغل دولتی است. حضور خانواده‌های بومی و ترکیب فرهنگی فارس و عرب، بستر مناسبی برای گردشگری خانواده‌محور و ارتقای نقش زنان در بازار کار را فراهم می‌سازد.
- **نظام اداری و سازمانی:** استقرار نهادهای نظامی، انتظامی و ادارات دولتی (آموزش و پرورش، شیلات) در جزیره، علاوه بر تضمین امنیت، ظرفیت‌های مناسبی برای پشتیبانی از توسعه گردشگری و هماهنگی بخشی میان ذی‌نفعان به‌شمار می‌رود.
- **سیاست‌های سرمایه‌گذاری:** طبق مصوبات اخیر، مجموعه‌ای از مشوق‌های اقتصادی مانند معافیت‌های مالیاتی، تسهیلات بانکی کم‌بهره،

۱. ماده (۶۱) قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱ خرداد ماه ۱۴۰۳ «الف - دولت مکلف است نسبت به فعال‌سازی حداکثری ظرفیت‌های متنوع شهرستان ابوموسی در استان هرمزگان با محوریت جزایر مربوط، با تأکید بر استقرار و ارائه خدمات برتر در سطوح فراملی، ملی و محلی و با در نظر گرفتن نظام حمل‌ونقل، آماذ و پشتیبانی (لجستیک) و خدمات بازرگانی و توسعه مؤثر زیرساخت‌های انرژی و ارتباطات، صنعت و معدن و ایجاد و توزیع خدمات اجتماعی شامل آموزش عالی، درمانی، فرهنگی، ورزشی و شناسایی و گسترش ظرفیت قلمروهای گردشگری و اقامتی و اقتصاد دریا محور اقدام کند. سازمان و وزارت کشور مکلفند گزارش عملکرد این بند را هر شش ماه یک بار به مجلس ارسال کنند.»

واگذاری زمین و تسهیل صدور مجوز بوم‌گردی برای ابوموسی تعریف شده است. هر چند این سیاست‌ها می‌تواند جذابیت سرمایه‌گذاری را افزایش دهد، اما ماهیت آنها صرفاً اقتصادی است و ابعاد حیاتی توسعه گردشگری، یعنی حفظ محیط زیست و صیانت از هویت فرهنگی، به‌طور جدی دیده نشده است. بر این اساس، ضروری است که طراحی سیاست‌های سرمایه‌گذاری با شروط الزام‌آور زیست‌محیطی (تعیین ظرفیت تحمل، مدیریت پسماند، انرژی‌های پاک) و فرهنگی (ثبات میراث ناملموس، رعایت معماری بومی، ترویج سبک زندگی ایرانی-اسلامی) همراه باشد تا سرمایه‌گذاری‌ها در عین سودآوری، در راستای اهداف سیاست‌های کلان کشور باشد.

● **نقش‌پذیری منطقه‌ای:** ابوموسی به دلیل مجاورت با قشم و کیش و نزدیکی به مقصدهای بین‌المللی، قابلیت تبدیل شدن به بخشی از شبکه گردشگری جزایر خلیج فارس را دارد. این نگاه یکپارچه می‌تواند جریان «سرریز گردشگران» را از مقاصد اصلی به ابوموسی هدایت کرده و فشار بر زیرساخت‌های محدود جزیره را مدیریت کند.

■ پیشنهاد راهکار تقنینی، نظارتی یا سیاستی

● سناریوی مطلوب توسعه ابوموسی، توسعه مرحله‌ای و هویت‌محور با تأکید بر برند ملی ایران در خلیج فارس است. تحقق این سناریو نیازمند ایجاد ساختار حکمرانی مقصد (DMO)، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حیاتی با رعایت ظرفیت تحمل محیطی و هم‌افزایی میان نهادهای محلی، ملی و بخش خصوصی است. فقط با چنین رویکردی می‌توان ابوموسی را از یک جزیره محدود، به مقصدی فرهنگی-هویتی و اقتصادی در سطح منطقه‌ای ارتقا داد.

● برای هدایت توسعه گردشگری جزایر ابوموسی در مدار حفظ فرهنگ و طبیعت باید دولت آیین‌نامه‌ای تدوین کند که در آن ظرفیت قابل تحمل گردشگری ابوموسی با تأکید بر نگاشت نهادی و ایجاد نظارت محلی فراهم شود.

۱. مقدمه

مناطق جزیره‌ای کوچک در سراسر جهان با چالش‌های منحصر به فرد توسعه مواجه‌اند، اما به دلیل برخورداری از منابع طبیعی و فرهنگی استثنایی، ظرفیت بالایی به‌عنوان مقصدهای گردشگری دارند. این مناطق پیرامونی باید بین رشد اقتصادی از طریق گردشگری و حفظ منابعی که آنها را برای بازدیدکنندگان جذاب می‌کند، تعادل برقرار کنند. موفقیت اقتصادهای گردشگری جزایر کوچک، اغلب به توانایی آنها در بهره‌برداری از دارایی‌های طبیعی و فرهنگی، بدون به خطر انداختن پایداری بلندمدت‌شان بستگی دارد. با این حال، مدل‌های متعارف توسعه گردشگری که بر منافع کوتاه‌مدت اقتصادی تمرکز دارند، اغلب در تضمین آینده ماندگار این مناطق ناکام می‌مانند. بسیاری از جزایر کوچک که شدیداً به گردشگری انبوه متکی‌اند، با مشکلاتی مانند تخریب محیط زیست، کاهش منابع و آسیب‌پذیری در برابر عوامل خارجی مانند ناپایداری اقتصادی و آثار تغییرهای اقلیمی روبه‌رو هستند. این چالش، نیازمند یک رویکرد برنامه‌ریزی یکپارچه است که الگوهای توسعه گردشگری بارد پای بوم‌شناختی^۱ کم و ادغام بهتر بخش گردشگری با ساختار اقتصادی محلی را دنبال کند. چنین ادغامی، تضمین‌کننده تقسیم عادلانه منافع در جوامع محلی و حفظ منابع برای نسل‌های آینده است. گردشگری در توسعه جزایر کوچک و بکر مانند ابوموسی نقش اساسی دارد. تجربه مطالعات گذشته در جزایر کوچک نشان می‌دهد که بارشده گردشگری در این مناطق سهم بزرگی از تولید ناخالص ملی (GDP) به این صنعت اختصاص می‌یابد [۱]. به‌علاوه توجه به گردشگری به‌عنوان یکی

1. Sustainable Island Tourism Economy (SITE)

از منابع اصلی کسب ارز خارجی برای تأمین مالی واردات و حفظ ثبات اقتصادی ضروری است [۲]. جزایر کوچک، به‌علت محدودیت جغرافیایی و کمبود منابع در بخش‌های سنتی اقتصادی، مثل کشاورزی یا صنعت با چالش مواجه هستند؛ لذا گردشگری می‌تواند پایه‌های تنوع‌بخشی به اقتصاد را فراهم کند [۳]. از نظر اجتماعی و زیست‌محیطی نیز، با بهبود استانداردهای زندگی، گردشگری به کاهش فقر و ارتقای سطح زندگی در این مناطق کمک می‌کند. در واقع، با جذب هزینه بازدیدکنندگان از میراث فرهنگی و منابع طبیعی می‌توان کمک مالی جهت حفاظت آنها به دست آورد و برنامه‌های گردشگری دریایی مثل غواصی که با الگوی اقتصاد آبی^۱ همسو هستند، را به کار گرفت و در کنار درآمدزایی، به حفظ محیط زیست کمک کرد [۴، ۵]. جزیره ابوموسی، با موقعیت راهبردی در دهانه تنگه هرمز و دارا بودن منابع طبیعی و فرهنگی ارزشمند، طی دهه‌های اخیر به دلیل شرایط سیاسی و تحریم‌ها، از توسعه اقتصادی و فرهنگی بازمانده است. بر همین اساس، بند «الف» ماده (۶۱) قانون برنامه هفتم، توسعه گردشگری ابوموسی را در اولویت قرار داده و مطالعه ظرفیت‌شناسی جامع را اجتناب‌ناپذیر ساخته است.

۲. پیشینه

اولین مطالعات برنامه‌ریزی برای جزیره ابوموسی در سال ۱۳۵۶، توسط شرکت مهندسان مشاور ستیران به سفارش مرکز برنامه‌ریزی آمایش سرزمین سازمان برنامه و بودجه انجام شد. در این بررسی، توسعه فعالیت‌های گردشگری و صید در اولویت قرار داشت. پس از انقلاب و طی دوران دفاع مقدس، تا سال ۱۳۷۸ مطالعه‌ای برای توسعه اقتصادی جزیره صورت نگرفت. در این سال، معاونت امور اقتصادی و هماهنگی دفتر آمایش و برنامه‌ریزی منطقه‌ای سازمان برنامه و بودجه، در گزارشی با عنوان «چارچوب توسعه بلندمدت استان‌های کشور از دیدگاه آمایش سرزمین»، ظرفیت‌های توسعه اقتصادی استان هرمزگان را بررسی کرد و جذب سرمایه‌گذاری برای احداث اقامتگاه و توسعه فعالیت‌های صید را در اولویت قرار داد. در سال ۱۳۹۸، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان هرمزگان در سند راهبردی آمایش، بر توسعه اقتصادی جزیره با اولویت‌هایی چون استخراج، تولید و صادرات نفت و فراورده‌های گازی، گردشگری طبیعی و ساحلی، استقرار انرژی‌های نو و توسعه فعالیت‌های آبی‌پرووری تأکید کرد. آخرین مطالعه ظرفیت‌شناسی اقتصادی ابوموسی در سال ۱۴۰۱، توسط مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، با عنوان «شناسایی طرح‌های اولویت‌دار صنعتی، معدنی و تجاری استان هرمزگان مبتنی بر ملاحظات آمایش سرزمین» انجام شد. این گزارش بر استخراج و تولید نفت، توسعه گردشگری ساحلی و طبیعی، بهبود حمل‌ونقل، توسعه صنایع غذایی و آشامیدنی تأکید داشت [۶، ۷، ۸ و ۹].

1. Ecological Footprint

شاخصی است که میزان تأثیر فعالیت‌های انسانی (مصرف منابع و تولید پسماند) را بر محیط‌زیست اندازه‌گیری می‌کند و نشان می‌دهد چه مقدار از زمین مولد (مانند جنگل‌ها، مراتع، و زمین‌های کشاورزی) برای جبران این تأثیرات مورد نیاز است.

2. Blue Economy

به گفته بانک جهانی؛ اقتصاد آبی، استفاده پایدار از منابع اقیانوس برای رشد اقتصادی، بهبود معیشت و مشاغل با حفظ سلامت اکوسیستم اقیانوسی است.

جدول ۱. پیشینه مطالعات ظرفیت‌شناسی ابوموسی

سال / دوره	نهاد مسئول	عنوان / موضوع مطالعه	محورهای اصلی
۱۳۵۶	شرکت مهندسان مشاور ستیران، به سفارش مرکز برنامه‌ریزی آمایش سرزمین (سازمان برنامه و بودجه) ^۱	برنامه‌ریزی توسعه جزیره ابوموسی	اولویت توسعه فعالیت‌های گردشگری و صید
۱۳۷۸	معاونت امور اقتصادی و هماهنگی دفتر آمایش و برنامه‌ریزی منطقه‌ای (سازمان برنامه و بودجه)	چارچوب توسعه بلندمدت استان‌های کشور از دیدگاه آمایش سرزمین	تأکید بر ظرفیت‌های توسعه اقتصادی هرمزگان؛ جذب سرمایه‌گذاری در اقامتگاه‌ها و توسعه صید
۱۳۹۸	سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان هرمزگان	سند راهبردی آمایش استان	اولویت توسعه اقتصادی ابوموسی با محورهای: استخراج و صادرات نفت و گاز، گردشگری طبیعی، ساحلی، انرژی‌های نو و آبریز پروری
۱۴۰۱	مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	شناسایی طرح‌های اولویت‌دار صنعتی، معدنی و تجاری استان هرمزگان مبتنی بر ملاحظات آمایش سرزمین	تأکید بر استخراج و تولید نفت، توسعه گردشگری طبیعی، ساحلی، بهبود حمل‌ونقل و توسعه صنایع غذایی و آشامیدنی

مأخذ: نگارنده.

مرور مطالعات نشان می‌دهد که اگرچه اولویت‌های توسعه در ابوموسی در طول زمان تغییرهایی داشته، اما گردشگری طبیعی و ساحلی و فعالیت‌های آبریز پروری در تمامی برنامه‌ها به‌عنوان محور ثابت تکرار شده‌اند، به‌علاوه ظرفیت توسعه فرهنگی گردشگری در جزیره مغفول مانده است.

۳. تحلیل وضعیت موجود جزیره ابوموسی

جزیره ابوموسی به‌دلیل موقعیت راهبردی در خلیج فارس و جایگاه ویژه‌اش در امنیت ملی، همواره مورد توجه سیاستگذاران و برنامه‌ریزان کشور بوده است. بررسی‌های پیشین مرکز پژوهش‌های مجلس نشان می‌دهد که توسعه اقتصادی و به‌ویژه گردشگری در این جزیره باید با رویکردی متوازن، مرحله‌ای و با توجه به محدودیت‌های زیرساختی و ملاحظات امنیتی صورت گیرد. مطابق با بند «الف» ماده (۶۱) قانون برنامه هفتم پیشرفت، توسعه اقتصادی ابوموسی در اولویت قرار گرفته است، اما تحقق این هدف مستلزم ایجاد و تقویت زیرساخت‌های اساسی مانند حمل‌ونقل، اقامتگاه‌ها، تأمین آب، انرژی و خدمات عمومی است. در این راستا، باید اذعان داشت که در شرایط فعلی، ظرفیت پذیرش گردشگر در ابوموسی محدود بوده و امکان اقامت شبانه برای حجم بالای بازدیدکنندگان وجود ندارد؛ بنابراین، هرگونه برنامه‌ریزی برای توسعه گردشگری باید مبتنی بر ارزیابی دقیق ظرفیت‌های بالفعل و بالقوه جزیره و با لحاظ محدودیت‌های زیست‌محیطی و امنیتی باشد. تجربه سایر جزایر خلیج فارس مانند قشم و کیش نشان داده است که توسعه شتاب‌زده گردشگری بدون آماده‌سازی زیرساخت‌ها و رعایت الزامات محیط‌زیستی، می‌تواند به آسیب‌های جبران‌ناپذیر منجر شود. برای برنامه‌ریزی توسعه گردشگری هر منطقه در ابتدایی‌ترین مرحله باید ویژگی‌های عمومی منطقه تعریف و طبقه‌بندی شود. این مرحله از

۱. اسناد آرشیوی سازمان برنامه و بودجه کشور ۱۳۵۶، ۱۳۷۸.

برنامه‌ریزی توسعه گردشگری که پیمایش و ویژگی عام منطقه^۱ نام دارد، پیش‌زمینه‌ای برای شناخت جامع از منطقه و پایه‌ای برای مطالعات سرمایه‌گذاری و تحلیل‌های هزینه-فایده ایجاد می‌کند. این پیمایش معمولاً به صورت نقشه‌ای، اسنادی و دیداری صورت می‌گیرد.

۳-۱. موقعیت

۳-۱-۱. موقعیت مطلق

جزیره ابوموسی در عرض جغرافیایی حدود ۲۶,۵ درجه شمالی و طول جغرافیایی حدود ۵۴,۵ درجه شرقی قرار گرفته است. فاصله این جزیره تا خط استوا حدود ۲۶,۵ درجه (تقریباً ۲۹۵۰ کیلومتر) و فاصله تا مدار رأس‌السرطان حدود ۳ درجه (تقریباً ۳۳۳ کیلومتر) است. این جزیره نزدیک‌ترین جزیره ایرانی به مدار رأس‌السرطان است. این به معنای داشتن آب و هوای گرم و مرطوبی است که در نیمه دوم سال به جذب گردشگران داخلی و خارجی منجر خواهد شد.

۳-۱-۲. موقعیت نسبی

جزیره ابوموسی با مساحت ۱۲۸ کیلومتر مربع در فاصله ۱۱۵ مایل دریایی و ۲۱۳ کیلومتری بندرعباس قرار گرفته است. این جزیره جنوبی‌ترین جزیره ایرانی خلیج فارس است. جزایر تنب بزرگ، تنب کوچک و سیری جزایر ایرانی نزدیک به آن هستند و شارجه امارات در ۷۰ کیلومتری این جزیره قرار دارد. فاصله این جزیره با بندرلنگه ۵۰ کیلومتر است. فاصله این جزیره با دو مقصد گردشگری جنوب کشور یعنی قشم و کیش به ترتیب ۷۰ کیلومتر و ۱۱۰ کیلومتر است. موقعیت جغرافیایی ابوموسی، آن را به پلی میان جزایر ایرانی و فرهنگ‌های پیرامونی خلیج فارس تبدیل کرده است. نزدیکی به قشم و کیش سبب می‌شود که ابوموسی نه صرفاً یک مقصد منفرد، بلکه بخشی از یک مسیر فرهنگی-گردشگری دریایی باشد؛ همچنین، مجاورت با دیگر جزایر و کشورهای عربی، فرصتی برای معرفی میراث مشترک فرهنگی خلیج فارس و در عین حال برجسته کردن هویت ایرانی ابوموسی فراهم می‌آورد. موقعیت نسبی جزیره بستری برای توسعه گردشگری فرهنگی مبتنی بر تعاملات بین جزیره‌ای و میان فرهنگی است [۱۰].

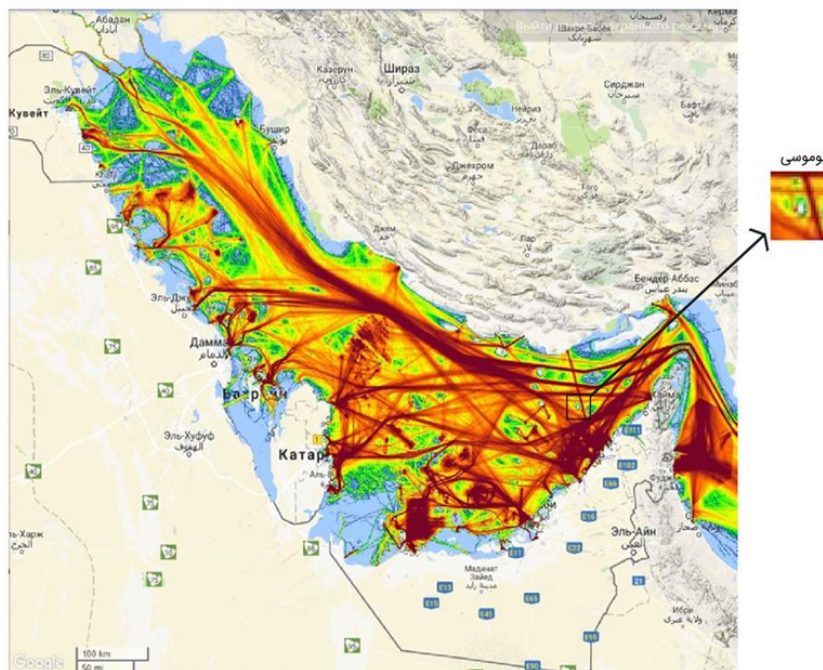
۳-۱-۳. اهمیت ژئوپلیتیک جزیره

خلیج فارس تنها از طریق تنگه هرمز به دریای آزاد متصل است و حفظ امنیت آن بدون کنترل مؤثر این گذرگاه ممکن نیست. جزیره ابوموسی به عنوان جنوبی‌ترین جزیره ایران در خلیج فارس، هم موجب گسترش آب‌های سرزمینی و فلات قاره ایران شده و هم به دلیل قرار گرفتن در مسیر عبور کشتی‌های باری و نفت کش‌ها، اهمیت راهبردی ویژه‌ای دارد.

منطقه پیرامون جزایر سه‌گانه عمق مناسبی برای کشتیرانی دارد و همین امر موجب شده تا یکی از مهم‌ترین طرح‌های «تفکیک تردد دریایی» خلیج فارس از این نقطه عبور کند. در این طرح، مسیر رفت و برگشت کشتی‌ها از هم جدا می‌شود؛ اقدامی که علاوه بر کاهش خطر تصادفات دریایی، به حفاظت از زیست‌بوم‌های حساس کمک کرده و زمینه‌ای برای گسترش گردشگری دریایی مانند تورهای کروز، ورزش‌های آبی و تقویت زیرساخت‌های بندری فراهم می‌سازد.

در شکل ۱، نقشه ترافیک دریایی خلیج فارس، تراکم بالای خطوط کشتیرانی پیرامون جزایر سه‌گانه را نشان می‌دهد. این تمرکز رفت و آمد دریایی، نشان‌دهنده اهمیت موقعیت ژئوپلیتیک ابوموسی است، زیرا هرگونه اختلال در این مسیر می‌تواند پیامدهای مستقیم بر امنیت انرژی جهانی داشته باشد.

شکل ۱. نقشه ترافیک دریایی خلیج فارس [۲۷]

جزایر سه‌گانه در بخش شرقی خلیج فارس موقعیتی مرکزی دارند و به دلیل قرارگیری در نزدیکی تنگه هرمز، امکان نظارت بر بخش وسیعی از سواحل شمالی و جنوبی را فراهم می‌کنند. کوه حلوا در ابوموسی نیز به عنوان نشانه‌ای تاریخی برای ملوانان، نمادی از تسلط بصری بر منطقه است. تسلط بر این جزایر به معنای کنترل بر کشتیرانی در تنگه هرمز «کلید خلیج فارس» است. تجربه جنگ ایران و عراق و همچنین جنگ نفت‌کش‌ها نیز ارزش راهبردی ابوموسی را آشکار ساخت.

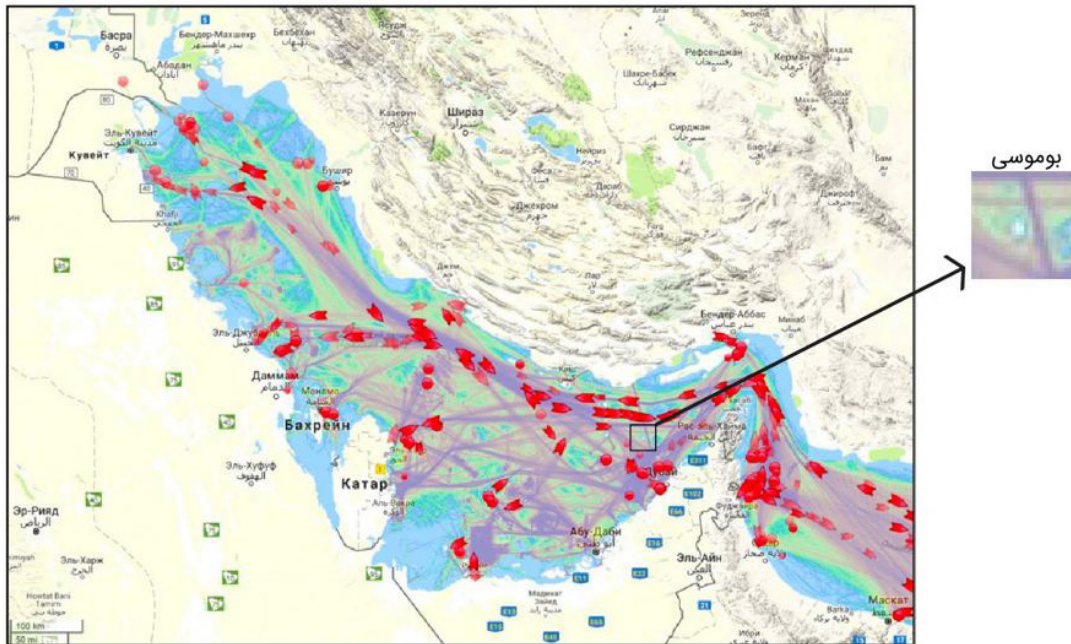
در همین راستا، شکل ۲، نقشه حرکت کشتی‌ها و نفت‌کش‌ها نشان می‌دهد که بخش بزرگی از نفت صادراتی جهان از مسیرهای نزدیک به ابوموسی عبور می‌کند. این شکل به خوبی بیانگر آن است که کنترل این جزیره به معنای نظارت مؤثر بر جریان حیاتی انرژی جهانی است؛ موضوعی که علاوه بر ابعاد نظامی و امنیتی، در طراحی مسیرهای گردشگری دریایی و بهره‌برداری اقتصادی پایدار نیز نقش تعیین‌کننده دارد. از منظر نظامی، جزایر خلیج فارس و اسکله‌های آنها نقشی معادل چندین ناو هواپیمابر ایفا کرده و امکان دفاع چندلایه‌ای از سواحل کشور را فراهم می‌سازند. از منظر هوایی نیز، جزایر سه‌گانه محدوده (منطقه اطلاعات پرواز)^۱ ایران را تا جنوب جزیره ابوموسی گسترش داده‌اند. بدین ترتیب، ایران می‌تواند بر پرواز بالگردها و هواپیماهایی که از خشکی شبه جزیره عربستان یا ناوهای مستقر در منطقه به پرواز درمی‌آیند نظارت کند، اطلاعات پروازی آنها را دریافت و در صورت ایجاد تهدید، محدودیت‌های قانونی خود را اعمال کند [۱۱].

اهمیت ژئوپلیتیک ابوموسی تنها در کارکرد نظامی و امنیتی آن خلاصه نمی‌شود، بلکه بستری برای بازنمایی نقش تاریخی ایران در حفاظت از خلیج فارس است. بازدید از مکان‌هایی چون کوه حلوا یا مسیرهای دیده‌بانی تاریخی، می‌تواند به گردشگران تجربه‌ای ترکیبی از مناظر طبیعی، میراث فرهنگی و روایت‌های مقاومت ملی بدهد. چنین رویکردی ابوموسی را از یک جزیره صرفاً استراتژیک، به مقصدی فرهنگی-هویتی تبدیل می‌کند که در آن گردشگران علاوه بر لذت بردن از چشم‌اندازهای طبیعی، با اهمیت تاریخی و فرهنگی ایران در خلیج فارس آشنا می‌شوند. در شکل زیر نقشه ترافیک دریایی و در نقشه بعد مسیر حرکت کشتی‌ها و نفت‌کش‌ها نشان داده شده است [۱۲] [۱۳].

1. Flight Information Region (FIR)

منطقه‌ای از آسمان است که کشوری مسئولیت ارائه خدمات ناوبری هوایی و کنترل ترافیک آن را برعهده دارد.

شکل ۲. نقشه حرکت کشتی‌ها و نفت‌کش‌ها در خلیج فارس [۲۸]

۳-۲. محیط طبیعی

۱-۲-۳. آب و هوا (اقلیم)^۱

جزیره ابوموسی دارای اقلیم گرم و مرطوب است. بارش سالیانه آن حدود ۱۰۰ تا ۲۰۰ میلی‌متر و بیشتر در زمستان رخ می‌دهد. دما در تابستان بین ۳۰ تا ۴۰ درجه و در زمستان بین ۱۵ تا ۲۵ درجه سانتی‌گراد متغیر است. رطوبت نسبی در تابستان به ۹۰ درصد می‌رسد، اما در زمستان ملایم‌تر است. بیشتر روزهای سال آفتابی‌اند و مه صبحگاهی در فصول سردتر مناظر ویژه‌ای می‌آفریند. بادهای رایج همچون باد شمال، باد قوس (شرجی)، سهیلی و نعشی شرایط دریایی و فرهنگی منطقه را شکل می‌دهند.

اقلیم ابوموسی نشان می‌دهد بهترین زمان سفر پاییز تا اوایل بهار است؛ فصلی که دما و رطوبت معتدل‌تر بوده و امکان سفرهای خانوادگی و تجربه آیین‌های فرهنگی بیشتر فراهم می‌شود. تابستان‌ها به دلیل گرما و هوای شرجی شدید نیازمند زیرساخت‌های مناسب برای تعدیل دما، فضاهای سرپوشیده فرهنگی و برنامه‌های بازار یابی خاص هستند. تعداد روزهای آفتابی قابل توجه، زمینه گردشگری ساحلی و برگزاری جشنواره‌های محلی را مهیا می‌کند، در حالی که مه صبحگاهی و رطوبت بالا فرصت منحصر به فردی برای عکاسی و طبیعت‌گردی فرهنگی ایجاد می‌کنند. همچنین، بادهای موسمی علاوه بر ورزش‌های آبی مانند موج‌سواری با کایت^۲، بخشی از میراث زیست‌دریایی مردم جنوب‌اند و می‌توانند در روایت‌های فرهنگی برای گردشگران بازنمایی شوند [۱۴].

بر اساس تحلیل شرایط آب‌وهوایی، امکان پیش‌بینی «تقویم گردشگری» جزیره فراهم است؛ به این ترتیب که پاییز و زمستان زمان اصلی گردشگری فرهنگی و خانوادگی، بهار فصل طبیعت‌گردی و جشنواره‌های محلی و تابستان مناسب گردشگری دریایی و ماجراجویانه با اتکا به زیرساخت‌های خنک‌کننده برای برودت هوا است.

۲-۲-۳. مکان‌نگاری^۳

ابوموسی از نظر مساحت ۱۲٫۸ کیلومتر است. شکل آن تقریباً لوزی است که قطر آن در هر جهت از ۴٫۸ کیلومتر فراتر نمی‌رود. زمین جزیره

1. Climate

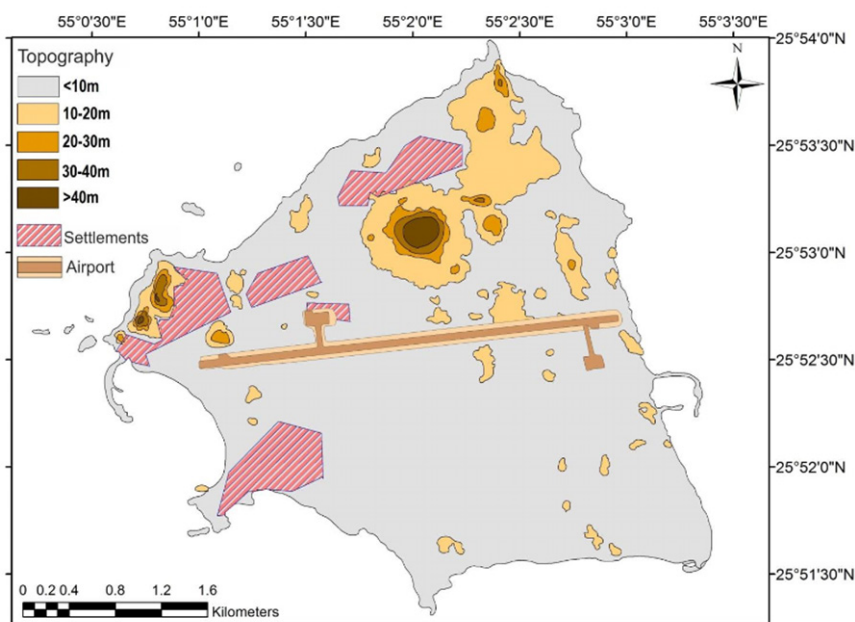
۲. کایت‌سرفینگ (Kitesurfing یا Kiteboarding) یک ورزش آبی هیجان‌انگیز است که ترکیبی از عناصر موج‌سواری، قایقرانی بادبانی تخته‌ای و باد موج‌سواری محسوب می‌شود. در این ورزش، سوارکار روی یک تخته (کایت‌بورد) می‌ایستد و توسط یک کایت بزرگ (بادبادک) که با نیروی باد حرکت می‌کند، روی سطح آب به جلو رانده می‌شود. این ورزش به تعادل، هماهنگی و درک شرایط باد نیاز دارد و امکان انجام حرکات نمایشی و پرش رانیز فراهم می‌آورد.

3. Topography

نسبتاً پست است، به‌ویژه در بخش مرکزی و جنوبی هموار و شنی آن. سطح جزیره به سمت شمال ارتفاع می‌گیرد و در بلندترین نقطه به کوه حلوا به ارتفاع ۱۱۰ متر از سطح دریا می‌رسد [۱۵].

نقشه توپوگرافی جزیره نشان می‌دهد که مناطق ساحلی با ارتفاع کمتر از ۱۰ متر برای توسعه گردشگری ساحلی و فعالیت‌های آبی مناسب هستند. ارتفاعات ۱۰ تا ۲۰ متری می‌توانند برای ساخت هتل‌ها و اقامتگاه‌ها با منظره دریا استفاده شوند. مناطق مرتفع‌تر با ارتفاع ۲۰ تا ۴۰ متر و بیشتر، ظرفیت توسعه گردشگری ماجراجویانه مانند پیاده‌روی و کوهنوردی را دارند. با استفاده از ظرفیت این توپوگرافی، نوار ساحلی می‌تواند فضایی برای بازآفرینی آیین‌های بومی مرتبط با دریا و برنامه‌های فرهنگی ساحلی جنوب باشد. ارتفاعات میانی، با دید گسترده به آب‌های پیرامون، فرصت مناسبی برای تجربه اقامتگاه‌هایی فراهم می‌کند که فرهنگ مهمان‌نوازی محلی را معرفی کنند. در نهایت کوه حلوا - که همواره به‌عنوان نماد و نشانه‌ای تاریخی برای دریانوردان شناخته شده است - می‌تواند مقصدی برای گردشگری ماجراجویانه و در عین حال نماد فرهنگی و هویتی جزیره باشد. به این ترتیب، ساختار طبیعی ابوموسی مستقیماً با توسعه گردشگری فرهنگی - هویتی پیوند می‌خورد.

شکل ۳. نقشه توپوگرافی ابوموسی [۱۵]

۳-۲-۳. زندگی گیاهی و جانوری

جزیره ابوموسی با وجود مساحت محدود خود، از تنوع گیاهی و جانوری قابل توجهی برخوردار است. پوشش گیاهی جزیره شامل گونه‌های گرمسیری و مقاوم به خشکی و شوری؛ مانند نخل، گز و برخی گیاهان دارویی است. در نواحی ساحلی، گیاهان شورپسند همچون اسفند و علف‌های دریایی رشد می‌کنند. بخش‌هایی از جزیره دارای پوشش استپی و خاردار بوده و در برخی نقاط ساحلی نیز جنگل‌های مانگرو (حرا) دیده می‌شوند که زیستگاه مهمی برای پرندگان و موجودات دریایی محسوب می‌شوند. در سال‌های پرباران، گیاهان علفی سطح وسیعی از جزیره را می‌پوشانند و سیمای طبیعی آن را دگرگون می‌کنند.

شکل ۴، نقشه تراکم پوشش گیاهی ابوموسی، نشان می‌دهد که بیشترین تمرکز گیاهان در نیمه شمالی و شرقی جزیره قرار دارد، در حالی که مناطق مرکزی و جنوبی بیشتر ماهیتی شنی و کم‌پوشش دارند. همچنین، هم‌جواری محدوده‌های سبز با باند فرودگاه و مناطق مسکونی به‌خوبی ضرورت مدیریت پایدار منابع طبیعی را یادآور می‌شود. چنین اطلاعاتی می‌تواند در برنامه‌ریزی برای طبیعت‌گردی و تعیین مناطق حفاظت شده نقش کلیدی ایفا کند.

حیات جانوری ابوموسی نیز متنوع است. پرندگان مهاجر و بومی، از جمله فلامینگو، پرستوهای دریایی، بلبل خرما و پرندگان کمیاب مانند

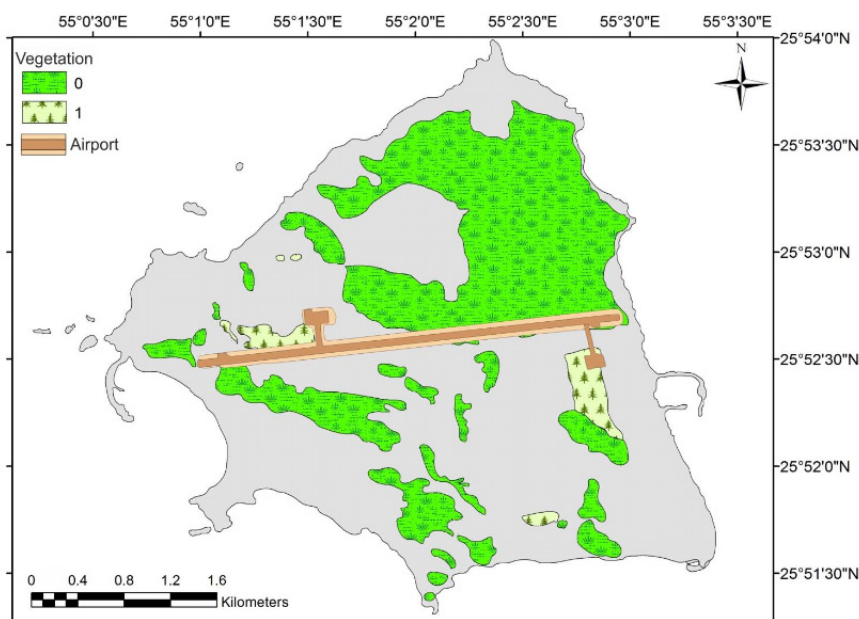
نوک سرخ دریایی در این جزیره مشاهده می‌شوند. پستانداران به نسبت محدودند، اما گونه‌هایی مانند خارپشت بیابانی، روباه و خرگوش حضور دارند. در آب‌های پیرامونی، تنوع بالای ماهیان، مرجان‌ها و دیگر موجودات دریایی، همراه با شفافیت زیاد آب، شرایطی کم‌نظیر برای مشاهده و مطالعه فراهم می‌سازد. همچنین سواحل ماسه‌ای جزیره به‌عنوان محل تخم‌گذاری لاک‌پشت‌های دریایی اهمیت زیست‌محیطی ویژه‌ای دارند.

این ویژگی‌ها فرصت‌های گوناگونی برای توسعه طبیعت‌گردی ایجاد می‌کنند؛ از تورهای تماشای پرندگان و مسیرهای پیاده‌روی در چشم‌اندازهای استپی و ساحلی گرفته تا گشت‌های قایق‌سواری در جنگل‌های حرا، غواصی در میان مرجان‌ها و برنامه‌های آموزشی در زمینه حفاظت از حیات وحش. سواحل محل تخم‌گذاری لاک‌پشت‌ها نیز می‌تواند در قالب تورهای هدایت‌شده همراه با اقدام‌های حفاظتی به گردشگران معرفی شود [۱۶].

با این حال، هرگونه برنامه توسعه گردشگری باید آثار احتمالی بر زیست‌بوم‌های شکننده جزیره، به‌ویژه جنگل‌های حرا و زیستگاه لاک‌پشت‌ها را مورد ارزیابی قرار دهد. به‌کارگیری زیرساخت‌های پایدار (اقامتگاه‌های سازگار با محیط‌زیست، مدیریت پسماند، حمل‌ونقل سبز) و مشارکت فعال جامعه محلی در فرایند تصمیم‌گیری ضروری است تا هم منافع اقتصادی و اجتماعی به آنان برسد و هم فرهنگ و سنت‌هایشان پاس داشته شود. علاوه بر این، اجرای برنامه‌های حفاظتی، از جمله احیای زیستگاه‌ها، اقدام‌های ضدشکار غیرقانونی و کمپین‌های آگاهی‌بخشی عمومی، برای تداوم پایداری زیست‌بوم لازم خواهد بود.

تنوع گیاهی و جانوری ابوموسی تنها یک جاذبه طبیعی نیست، بلکه بخشی از هویت فرهنگی جزیره نیز محسوب می‌شود. ارتباط مردم محلی با دریا، پرندگان و گیاهان بومی در موسیقی، روایت‌ها و داستان‌های محلی و شیوه‌های معیشتی آنها بازتاب یافته است. بنابراین، طبیعت‌گردی در این جزیره می‌تواند تجربه‌ای دوگانه به گردشگران ارائه دهد: از یک‌سو مشاهده مستقیم زیست‌بوم‌های منحصر به فرد و از سوی دیگر آشنایی با فرهنگ بومی که همواره در تعامل با این محیط شکل گرفته است. در این نگاه، حفاظت از محیط طبیعی ابوموسی نه تنها یک ضرورت بوم‌شناختی، بلکه راهی برای پاسداشت میراث فرهنگی و هویت محلی نیز به حساب می‌آید.

شکل ۴. نقشه تراکم پوشش گیاهی [۱۶]

1. Ecolodge:

این اصطلاح به نوع خاصی از اقامتگاه اشاره دارد که در مناطق طبیعی واقع شده و به‌طور خاص برای داشتن حداقل تأثیر بر محیط زیست طراحی و اداره می‌شود. اکولاج‌ها اغلب از مواد محلی و پایدار ساخته شده و از فناوری‌های انرژی‌های تجدیدپذیر و شیوه‌های مدیریت پسماند مسئولانه استفاده می‌کنند.

۴-۲-۳. زمین‌شناسی

جزیره ابوموسی از منظر زمین‌شناسی پدیده‌ای منحصر به فرد در خلیج فارس است. شکل‌گیری این جزیره با حرکت دیپایر نمکی^۱ مرتبط با سازند^۲ هرمز ارتباط مستقیم دارد؛ سازوکاری که منشأ پیدایش بسیاری از جزایر نمکی منطقه نیز بوده است. این خاستگاه زمین‌شناسی نه تنها موجب شکل‌گیری چشم‌اندازهای ویژه در ابوموسی شده، بلکه آن را به یک آزمایشگاه طبیعی ارزشمند برای مطالعه فرایندهای زمین‌شناختی بدل کرده است.

جزیره از نظر ترکیب سنگ‌شناسی، تنوع قابل توجهی دارد. در آن انواع سنگ‌های رسوبی مانند آهک، شیل و ماسه‌سنگ در کنار سنگ‌های آذرین همچون بازالت و ریولیت یافت می‌شوند. این تنوع، امکان مطالعه تاریخچه زمین‌شناسی چندگانه منطقه را فراهم می‌آورد. همچنین، وجود مواد معدنی خاص، از جمله گچ، هالیت و به‌ویژه خاک سرخ، ارزش علمی و اقتصادی قابل ملاحظه‌ای ایجاد کرده است [۱۷]. چشم‌انداز زمین‌ریخت‌شناسی جزیره، شامل دشت‌های شنی، تپه‌های کم‌ارتفاع و بلندترین نقطه آن یعنی کوه حلوا (۱۱۰ متر)، بستر مناسبی برای توسعه زمین‌گردشگری^۳ است. کوه حلوا با ساختار نمکی و رنگ‌های متفاوت خود می‌تواند به یک جاذبه شاخص برای علاقه‌مندان به طبیعت و زمین‌شناسی تبدیل شود. همچنین خاک سرخ ابوموسی که شهرت جهانی دارد، ظرفیت آن را دارد که در قالب مسیرهای تفسیر زمین‌شناسی و تورهای آموزشی به گردشگران معرفی شود. از سوی دیگر، موقعیت جزیره در نزدیکی میدان نفتی مبارک، زمینه‌ای برای توجه به گردشگری صنعتی - علمی فراهم می‌کند. بازدیدهای هدایت‌شده از سازوکارهای استخراج منابع انرژی می‌تواند به توسعه دانش عمومی و ارتقای درک گردشگران از چالش‌های زیست‌محیطی و فناوریانه مرتبط با صنعت نفت کمک کند؛ البته این موضوع مستلزم رعایت ملاحظات ایمنی و زیست‌محیطی است.

ویژگی‌های زمین‌شناسی جزیره ابوموسی بسیار حساس و آسیب‌پذیر است. بهره‌برداری ناپایدار از خاک سرخ یا فعالیت‌های معدنی می‌تواند به سرعت به تخریب چشم‌اندازها و کاهش جذابیت‌های زمین‌گردشگری منجر شود. بنابراین، باید سیاست‌های حفاظتی سخت‌گیرانه، همراه با ارزیابی آثار محیطی، پیش از هرگونه فعالیت گردشگری یا معدنی اجرا شود. ایجاد ژئوپارک محلی، نصب تابلوهای آموزشی و اجرای برنامه‌های آگاهی‌بخشی می‌تواند راهبردهایی مؤثر برای حفاظت و بهره‌برداری پایدار از این ظرفیت‌های طبیعی باشد.

۵-۲-۳. نوار ساحلی

ابوموسی به خاطر سواحل شنی طلایی و بکر خود مشهور است. آب‌های شفاف امکان مشاهده ماهی‌های آکواریومی و مرجان‌ها را از ساحل فراهم می‌کند. در بعضی از نقاط خط ساحلی، صخره‌ها هم دیده می‌شوند. سواحل صخره‌ای فرصت‌های جذابی را برای غواصی و کاوش در زندگی زیر آب ارائه می‌دهند. دامنه جزر و مد یک متر گزارش شده است. جزیره تحت تأثیر فرایندهای فرسایش و رسوب‌گذاری قرار دارد. این فرایندها به شکل‌گیری سواحل شنی و صخره‌ای کمک می‌کنند. این ترکیب بی‌نظیر سواحل شنی و صخره‌ای با زیست‌بوم دریایی غنی، ظرفیت بالایی برای ایجاد مقصدی چندوجهی در گردشگری دریایی دارد. توسعه هوشمند این ظرفیت‌ها می‌تواند ابوموسی را به قطبی برای طبیعت‌گردی و گردشگری ماجراجویانه تبدیل کند.

در حالی که جریان‌های آبی زیرزمینی خاص در ابوموسی ذکر نشده است، مطالعه سازمان نقشه‌برداری زمین‌شناسی ایالات متحده آمریکا^۴ در مورد شرق ابوظبی نشان می‌دهد که آب‌های زیرزمینی یک منبع مهم برای آبیاری و مصارف خانگی در مناطق روستایی است [۱۸]. در صورت تأیید وجود این ذخایر در جزیره از سوی کارشناسان، درجه‌ای نوین از توسعه طبیعت‌گردی برای جزیره ابوموسی گشوده خواهد شد. این یافته، ظرفیت راهبردی تأمین آب برای احیای کشاورزی بومی احیای نخلستان‌ها و ایجاد فضای سبز را آشکار می‌سازد و امکان تأمین پایدار منابع آب مورد نیاز اقامتگاه‌های بوم‌گردی دور از ساحل را از طریق حفر چاه‌های مجاز و مدیریت شده فراهم می‌کند؛ این امر وابستگی

1. Salt Diapir:

دیپایر نمکی یک ساختار زمین‌شناسی پویاست که ناشی از حرکت رو به بالای توده‌های نمکی سبک‌تر از میان لایه‌های رسوبی سنگین‌تر است و تأثیر قابل توجهی بر زمین‌شناسی و منابع زیرزمینی مناطق دارای لایه‌های نمکی دارد. دیپایرهای نمکی می‌توانند مخازن خوبی برای تجمع نفت و گاز باشند.

2. Formation

3. Geo Tourism:

منظور از ژئوتوریسم در اینجا، زمین‌گردشگری است؛ یعنی نوعی گردشگری که بر مشاهده و تجربه مستقیم پدیده‌های زمین‌شناختی و ژئومورفولوژیک مانند کوه‌ها، سواحل، غارها، لایه‌های رسوبی و دیگر چشم‌اندازهای طبیعی مبتنی است. این اصطلاح نباید با تعریف گسترده‌تر ژئوتوریسم به معنای «گردشگری جغرافیامحور و پایدار» که توسط نشنال جئوگرافیک به کار می‌رود، خلط شود.

4. The United States Geological Survey (USGS)

به منابع آبی تأمین شده از آب شیرین‌کننده‌ها را کاهش داده و سرمایه‌گذاری در پروژه‌های اقامتگاهی سبز و کمپ‌های طبیعت‌گردی را با ریسک کمتر و توجیه اقتصادی بالاتری ممکن می‌سازد. این منبع پایه‌ای برای خلق یک چرخه اقتصادی پایدار متکی بر تولید محلی فراهم کرده و توسعه را به سمت شیوه‌هایی سوق می‌دهد که در آنها ترویج گردشگری سبز، حفظ منابع طبیعی و رشد اقتصادی به صورت توأمان و مکمل یکدیگر محقق می‌سازد.

۶-۲-۳. منابع طبیعی

سواحل ابوموسی با شن‌های سفید و نرم خود، در کنار آب‌های فیروزه‌ای خلیج فارس، نه تنها فضایی آرامش‌بخش برای گردشگران خلق می‌کنند، بلکه عرصه‌ای طبیعی و بی‌نظیر برای توسعه تفریحات آبی و گردشگری ساحلی فراهم می‌آورند. این سرمایه خدادادی، در کنار دیگر موهبت‌های طبیعی جزیره، بستری یکپارچه برای خلق یک مقصد گردشگری ممتاز را شکل می‌دهد. از جمله این ظرفیت‌ها، منطقه حفاظت شده فارور در شمال غربی جزیره با وسعت حدود ۳۰۰۰ هکتار است که به دلیل میزبانی از اکوسیستم‌های خاص و تنوع زیستی کم‌نظیر، از جمله گونه نادر آهوی جبیری و پرندگان چوب‌خوار، به عنوان گنجینه‌ای طبیعی و پشتوانه‌ای استوار برای توسعه طبیعت‌گردی مسئولانه و پژوهش‌های زیست‌محیطی به‌شمار می‌رود. علاوه بر کوه حلوا، جزیره صخره‌ای (راکی) در نزدیکی ساحل، با مناظر خشن و چشمگیر خود، امکان توسعه غواصی و ماهیگیری در محیطی بکر و رؤیایی، ظرفیت جزیره را برای گردشگری ماجراجویانه کامل می‌کند. این مجموعه به هم پیوسته از جاذبه‌ها، در صورت برنامه‌ریزی هوشمند و مبتنی بر حفظ اصالت طبیعی و فرهنگی، می‌تواند ابوموسی را به الگویی برجسته برای گردشگری همساز با طبیعت در منطقه تبدیل کند [۱۹].

۳-۳-۳. میراث فرهنگی و آثار تاریخی

۳-۳-۳-۱. میراث ملموس

وجود پنج سایت باستان‌شناختی و دو آب‌انبار در جزیره ابوموسی، حاکی از قدمت تمدن در این جزیره است. گروه‌های باستان‌شناسی این محوطه‌های باستانی را که مربوط به دوره‌های مختلف تاریخی، از جمله دوره ایلخانی، تیموری، صفوی و قاجار است، شناسایی کرده‌اند. از جمله آثار یافت شده در این کاوش‌ها می‌توان به سفال‌های پیش از تاریخ، سفال‌های اسلامی و آب‌انبار و چاه اشاره کرد. محوطه باستانی کشف شده در ابوموسی، به عنوان یک میراث فرهنگی ارزشمند، نشان‌دهنده تاریخ غنی و هویت ملی ایران است. در این محوطه دو آب‌انبار قدیمی است که نه تنها نشان‌دهنده مهارت‌های مهندسی و معماری گذشتگان است، بلکه اطلاعاتی درباره زندگی اجتماعی و اقتصادی ساکنان این منطقه ارائه می‌دهد. اهمیت این محوطه در جذب گردشگران و آگاه‌سازی جوامع بین‌المللی از ایرانی بودن جزیره ابوموسی قابل توجه است. این سایت قابلیت تبدیل شدن به سایت موزه را دارد و با معرفی این جاذبه فرهنگی، می‌توان به تقویت هویت ملی و انتقال فرهنگ و تاریخ ایران به نسل‌های آینده و همچنین به جهانیان کمک کرد.

۳-۳-۳-۲. میراث ناملموس

میراث فرهنگی ناملموس ابوموسی، سرمایه‌ای زنده و پویاست که می‌تواند شالوده اصلی نشان‌سازی هویتی و توسعه گردشگری فرهنگی - تجربی در جزیره قرار گیرد. این میراث نه تنها بازتاب‌دهنده دانش، مهارت و خلاقیت جوامع محلی است، بلکه در قامت یک روایت جمعی، قدرت آن را دارد که گردشگران را در تجربه‌ای اصیل و متفاوت غوطه‌ور سازد. این گنجینه‌های معنوی در جزیره ابوموسی، مهجور مانده و حتی از سوی نهادهای بین‌المللی همچون یونسکو در زمره «میراث در خطر»^۱ طبقه‌بندی شده است. این وضعیت، هم‌هشدار برای فراموشی است و هم فرصتی استثنایی برای احیا و بهره‌برداری هوشمندانه از آنها به عنوان موتور محرک توسعه گردشگری جزیره.

شاخص‌ترین نمونه، دانش سنتی لنج‌سازی و دریاوردی در خلیج فارس است که در سال ۱۳۹۰ به صورت فوری در فهرست میراث ناملموس یونسکو ثبت شد. این میراث جامع، نه تنها فنون ساخت لنج‌های چوبی و مهارت‌های دریاوردی، بلکه آیین‌ها، موسیقی‌ها، گویش‌های محلی،

۱. براساس تعریف یونسکو در کنوانسیون ۲۰۰۳، میراث فرهنگی ناملموس در خطر به مواردی اطلاق می‌شود که قابلیت بقا و انتقال به نسل‌های آینده آنها به دلیل عوامل مختلف (مانند کاهش گویشوران، نبود محیط اجرا یا تهدیدات خارجی) به شکل جدی در معرض خطر قرار گرفته است. این آثار در فهرست پاسداری فوری یونسکو ثبت می‌شوند تا با اقدام‌های اضطراری بین‌المللی، احیا و محافظت شوند (مواد ۲ و ۱۷) کنوانسیون پاسداری از میراث فرهنگی ناملموس یونسکو.

جشن‌ها و سنت‌های مرتبط با دریا را نیز در برمی‌گیرد. ثبت اضطراری آن به دلیل خطر گسست در انتقال شفاهی از نسلی به نسل دیگر بود. احیای این میراث می‌تواند محور شکل‌گیری گردشگری روایی، موزه‌های زنده دریایی و تورهای تجربه‌محور در ابوموسی شود؛ امری که به زنده ماندن قصه‌های دریایی و انتقال آن به مخاطبان جهانی کمک می‌کند [۲۰].

در حوزه صنایع دستی، آثار خلق شده از صدف، مرجان و سایر آبزیان نه تنها به صورت زیورآلات و اشیای تزئینی عرضه می‌شوند، بلکه بازتابی از پیوند تاریخی و فرهنگی ساکنان با دریا هستند. حصیربافی با برگ‌های نخل نیز نمایانگر سازگاری خلاقانه با منابع طبیعی بومی و آفرینش محصولات کارکردی و زیباست که قابلیت عرضه در بازارهای گردشگری را دارند. در بُعد موسیقی و آیین، باید به ساز عود اشاره کرد که در فهرست میراث ناملموس جهانی به ثبت رسیده است. نغمه‌های عود، همراه با موسیقی‌های محلی و آوازهای دریایی، می‌توانند به عنوان عنصر کلیدی در تورهای موسیقی محلی، جشنواره‌ها و برنامه‌های فرهنگی - گردشگری جایگاه ویژه‌ای یابند. همچنین، سوغات خوراکی محلی نظیر ماهی و میگو خشک شده، خشکبار و ادویه‌های خاص منطقه، نه تنها محصولات مصرفی بلکه حاملان طعم و عطر فرهنگ بومی هستند که می‌توانند در قالب کالای فرهنگی به بازار عرضه شوند.

۴-۳. الگوی اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی

۴-۳-۱. ویژگی جمعیتی

بر اساس جدول تحولات جمعیتی جزیره ابوموسی، جمعیت این جزیره در سرشماری سال ۱۳۹۵ برابر با ۴۲۱۳ نفر ثبت شده است که حدود دوسوم آن را مردان (۶۵.۶ درصد) و یک سوم را زنان (۳۴.۴ درصد) تشکیل می‌دهند. این نسبت نابرابر بیانگر آن است که در گذشته، مشاغل غالب جزیره بیشتر ماهیت نظامی و دولتی داشته است. نبود آمارهای جمعیتی در این جزیره یکی از چالش‌های اصلی برنامه‌ریزی به شمار می‌رود. ترکیب جمعیت بومی، به ویژه حضور خانواده‌های شهر لنگه، غنای فرهنگی ویژه‌ای به منطقه بخشیده و ظرفیت بالایی برای توسعه گردشگری فرهنگی، روایت‌گری بومی، صنایع دستی و جشنواره‌های محلی ایجاد کرده است. اگرچه نابرابری جنسیتی و محدودیت زیرساخت‌های خدماتی از چالش‌های موجود به شمار می‌آید، اما روند رشد جمعیت فعال و تغییرهای ساختاری در اقتصاد، فرصت مناسبی برای ایجاد الگوی گردشگری پایدار و تقویت توسعه فرهنگی - اقتصادی جزیره فراهم کرده است [۲۱].

جدول ۲. تحولات جمعیتی در جزیره ابوموسی [۲۱]

تحولات جمعیتی طی سالهای								جمعیت در مقطع سرشماری سال				جنسیت
۱۳۷۵-۹۵		۱۳۹۰-۹۵		۱۳۸۵-۹۰		۱۳۷۵-۸۵		۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	
درصد رشد	میزان تغییرات	درصد رشد	میزان تغییرات	درصد رشد	میزان تغییرات	درصد رشد	میزان تغییرات					
۱/۹	۸۸۱	۲/۷	۳۵۰	۱/۵	۱۷۰	۱/۷	۳۶۱	۲۷۸۸	۲۴۲۸	۲۲۶۸	۱۹۰۷	مرد
۷/۰	۱۰۶۰	۶/۹	۴۰۲	۵/۵	۲۳۹	۷/۹	۴۱۹	۱۴۵۲	۱۰۲۳	۷۸۴	۳۶۵	زن
۳/۱	۱۹۴۱	۴/۰	۷۵۲	۲/۵	۴۰۹	۳/۰	۷۸۰	۴۲۱۳	۳۴۶۱	۳۰۵۲	۲۲۷۲	مرد و زن

۲-۴-۳. الگوی فرهنگی

الگوی فرهنگی جزیره ابوموسی بازتابی از هویت دینی و سنت‌های بومی آن است که می‌تواند به‌عنوان محور اصلی در توسعه گردشگری فرهنگی و ویژندسازی^۱ هویتی جزیره نقش آفرینی کند. اکثریت ساکنان پیرو مذهب تشیع و اقلیتی از آنان اهل تسنن هستند و این ترکیب مذهبی نه تنها در آیین‌ها و مناسبت‌های دینی نمود می‌یابد، بلکه در مساجد تاریخی همچون مسجد جامع ابوموسی و مسجد حسن بن ثابت نیز متجلی است؛ آثاری که علاوه بر کارکرد عبادی، به‌عنوان مراکز اجتماعی و فرهنگی محلی شناخته می‌شوند. در کنار آن، فرهنگ بومی مردم جزیره که در زبان، پوشش، موسیقی و خوراک انعکاس یافته و بستری ارزشمند برای خلق تجربه‌های اصیل گردشگری فراهم می‌سازد. این میراث زنده، اگر با برنامه‌ریزی هدفمند در قالب جشنواره‌های فرهنگی، رویدادهای محلی و روایت‌گری بومی به گردشگران معرفی شود، می‌تواند به ابزاری برای تقویت هویت، افزایش تعاملات فرهنگی و شکل‌دهی به برند منحصر به فرد جزیره ابوموسی در سطح ملی و فراملی تبدیل شود [۲۰].

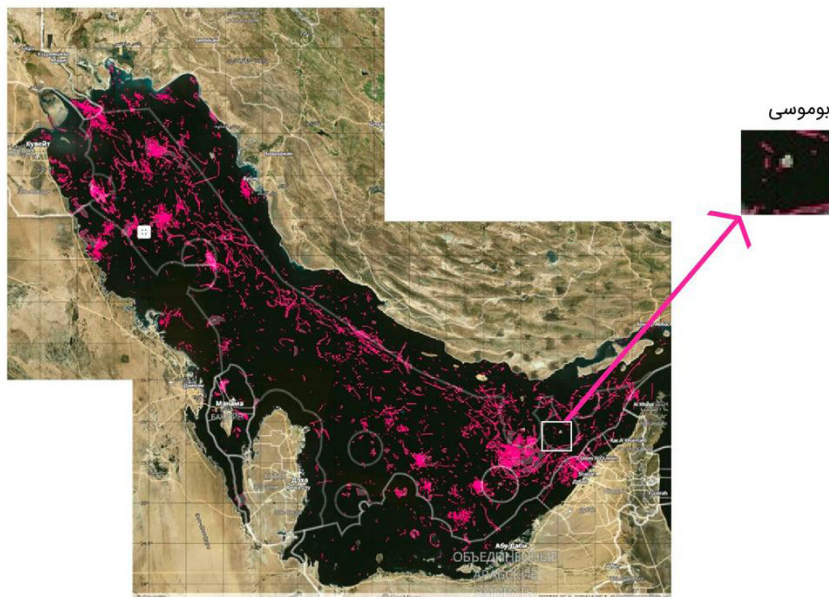
۳-۴-۳. الگوی اقتصادی

الگوی اقتصادی جزیره ابوموسی بر پایه مشاغل چون صیادی، تجارت خرد و حضور مشاغل دولتی و نظامی شکل گرفته و در سال‌های اخیر گردشگری نیز به‌عنوان منبع درآمدی نوظهور وارد چرخه اقتصاد محلی شده است. وابستگی بالا به صیادی، هر چند نشان‌دهنده پیوند عمیق جامعه با دریاست، اما به دلیل ناپایداری منابع طبیعی و محدودیت بازار، یک نقطه ضعف محسوب می‌شود. در مقابل، بازارچه‌هایی همچون بازار مروارید و بازار صیادان، که اصالت بومی خود را حفظ کرده‌اند، فرصتی تی برای معرفی فرهنگ محلی و ایجاد تجربه‌های خرید اصیل برای گردشگران فراهم می‌کنند. چالش اصلی، فقدان زیرساخت‌های گردشگری و کمبود مهارت‌های خدماتی است که مانع بهره‌برداری کامل از ظرفیت‌های اقتصادی می‌شود. با این حال، تنوع بخشی به درآمد از طریق توسعه گردشگری در یامحور (تورهای ماهیگیری، مراکز عرضه محصولات دریایی) و تقویت اقتصاد محلی مبتنی بر بازارچه‌ها می‌تواند وابستگی سنتی به صید را کاهش دهد و در عین حال با تقویت برند هویتی جزیره، زمینه‌ساز توسعه متوازن و جذب سرمایه‌گذاری فرهنگی - اقتصادی شود [۲۲].

۵-۳. کیفیت محیط زیست

بررسی وضعیت محیط زیست جزیره ابوموسی نشان می‌دهد که این جزیره در کنار ظرفیت‌های ارزشمند طبیعی، با تهدیدهای زیست‌محیطی مهمی مواجه است. نزدیکی به میدان نفتی مبارک و تصاویر ماهواره‌ای موجود (نقشه آلودگی نفتی) حاکی از آن است که محدوده اطراف جزیره سیری به‌عنوان آلوده‌ترین نقطه خلیج فارس از نظر آلاینده‌های نفتی شناسایی شده و آثار آن می‌تواند به سواحل و آب‌های پیرامونی ابوموسی نیز سرایت کند. این موضوع تهدیدی جدی برای تنوع زیستی دریایی، کیفیت آب و جذابیت‌های گردشگری دریایی محسوب می‌شود. در سطح محلی نیز شواهد میدانی نشان می‌دهد که انباشت زباله‌های ناشی از حضور گردشگران یک‌روزه، به‌ویژه در برخی محدوده‌ها، موجب آلودگی محیط، افزایش حشرات و ایجاد نارضایتی گردشگران شده است. در حالی که بخش‌هایی از زیست‌بوم جزیره به‌دلیل جمعیت محدود انسانی همچنان بکر باقی مانده و ظرفیت توسعه گردشگری طبیعت‌محور را دارد، تداوم این روند بدون مدیریت صحیح می‌تواند آسیب‌های جبران‌ناپذیر به محیط وارد کند. بنابراین، برنامه‌ریزی برای مقابله با آلودگی‌های نفتی در سطح کلان، طراحی سیستم جامع مدیریت پسماند گردشگری در سطح محلی و ارتقای آگاهی گردشگران و جامعه محلی از اهمیت حفاظت محیط زیست ضروری است. تنها با اتخاذ رویکرد توسعه آینده‌نگر و مسئولانه می‌توان از ظرفیت‌های طبیعی جزیره برای جذب گردشگر بهره برد و در عین حال از تخریب زیست‌بوم جلوگیری کرد [۲۳].

شکل ۵. نقشه آلودگی دریایی خلیج فارس [۲۶]

۳-۶. نظام اداری و سازمان‌های دولتی^۱

در میان جزایر سه‌گانه ایرانی، ابوموسی تنها جزیره‌ای است که سکونت دائم در آن جریان دارد و بر خورداری از زیرساخت‌های اجتماعی هر چند محدود، زمینه حضور پایدار جمعیت را فراهم کرده است. ساختار اداری و سازمانی موجود در جزیره، تصویری از مدیریتی متمرکز را نشان می‌دهد که می‌تواند نقش کلیدی در تسهیل توسعه گردشگری ایفا کند. حضور نیروهای نظامی و امنیتی ضمن تضمین امنیت جزیره، ظرفیت ارزشمندی برای پشتیبانی لجستیکی گردشگری به‌شمار می‌آید؛ از جمله در حوزه‌هایی نظیر امداد و نجات دریایی یا کنترل فعالیت‌های پرخطر. در کنار آن، ادارات دولتی همچون آموزش و پرورش و شیلات، نشان‌دهنده ساختار اداری مستقر هستند که می‌توانند در تربیت نیروی انسانی محلی و توسعه گردشگری دریایی نقش ایفا کنند. زیرساخت‌های ارتباطی و خدمات عمومی موجود نیز بستر اولیه برای فعالیت‌های گردشگری را مهیا کرده‌اند. پوشش تلفن همراه و اینترنت نسل سوم و چهارم، آب‌شیرین‌کن‌ها و شبکه توزیع آب، نیروگاه‌های تأمین برق رایگان با ظرفیت ۲۴ مگاوات و خدمات درمانی رایگان از طریق بیمارستان پارس، این امکانات علاوه بر تأمین نیاز ساکنان، می‌تواند برای گردشگران نیز جذابیت و اطمینان خاطر ایجاد کند. با وجود آنکه امکانات اقامتی و گردشگری در حال حاضر بسیار محدود است و طرح‌های هتل و اسکله گردشگری هنوز به بهره‌برداری نرسیده‌اند، همین وضعیت آغازین، فرصتی راهبردی برای ورود سرمایه‌گذاران فراهم می‌کند. تعامل سازنده میان نهادهای نظامی و اداری موجود با بخش خصوصی در آینده می‌تواند مسیر صدور مجوزها، توسعه زیرساخت‌ها و ارائه خدمات گردشگری را تسهیل کند.

بنابراین، ساختار سازمانی ابوموسی نه به‌عنوان مانع، بلکه به‌عنوان ظرفیتی نهادی باید دیده شود که امنیت، خدمات پایه و زیرساخت‌های حیاتی را برای سرمایه‌گذاری در گردشگری فراهم ساخته است. ایجاد هماهنگی میان این نهادها و تعریف پروتکل‌های مشخص برای فعالیت گردشگری، می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری یک مقصد پایدار و امن باشد که هم برای سرمایه‌گذاران و هم برای گردشگران جذابیت بیشتری ایجاد می‌کند.

۳-۷. سیاست‌های سرمایه‌گذاری

سیاست‌های کلیدی سرمایه‌گذاری در جزیره ابوموسی در دسته بندی‌های زیر قرار می‌گیرند:

جدول ۳. سیاست‌های سرمایه‌گذاری جزیره

موضوع	نوع اقدام	توضیحات
دعوت از سرمایه‌گذاران ^۱	ارائه تسهیلات ویژه	معافیت مالیاتی، وام بانکی با سود تکر قمی، واگذاری زمین با قیمت مناسب
تسهیل مجوزها ^۲	حمایت از بوم‌گردی	صدور مجوز اقامتگاه‌های بوم‌گردی برای توسعه گردشگری پایدار و اشتغال بومی
توسعه زیرساخت‌ها	حمل‌ونقل و گردشگری	افزایش پروازها و شناورها، احداث هتل، اسکله و مجتمع‌های گردشگری
اشتغال‌زایی ^۳	حمایت از نیروهای بومی	تقویت اشتغال محلی در بخش‌های گردشگری و شیلات
مشوق‌های اقتصادی	معافیت و تسهیلات مالی	معافیت مالیاتی ۱۰ ساله، وام‌های کم‌بهره و تضمین‌های سرمایه‌گذاری
هماهنگی نهادی ^۴	همکاری دولت و بخش خصوصی	همکاری سازمان بنادر، وزارت راه و شهرسازی، میراث‌فرهنگی و سایر نهادها
مقابله با واسطه‌گری	حمایت از سرمایه‌گذاران واقعی	کاهش نقش دلال‌ها و تضمین ورود سرمایه‌گذاران واقعی به پروژه‌ها

مأخذ: نگارنده.

بررسی سیاست‌های مصوب نشان می‌دهد که جهت‌گیری اصلی دولت در ابوموسی، جذب سرمایه‌گذاری از طریق مشوق‌های مالی، تسهیل مجوزها و توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل و گردشگری بوده است. این سیاست‌ها در کوتاه‌مدت می‌توانند اعتماد سرمایه‌گذاران را تقویت کرده و روند توسعه گردشگری را تسریع کنند. تمرکز بر اشتغال‌زایی برای نیروهای بومی نیز نشان‌دهنده توجه به پیوند میان سرمایه‌گذاری و توسعه اجتماعی در جزیره است. **با این حال، آنچه کمتر در سیاست‌ها دیده می‌شود، توجه به ابعاد هویتی، فرهنگی و زیست‌محیطی است.** سیاست‌های موجود عمدتاً اقتصادی و زیرساختی‌اند و ضمانت کافی برای مدیریت پیامدهای زیست‌محیطی، حفظ میراث فرهنگی و مشارکت واقعی جامعه محلی در فرایند تصمیم‌گیری دیده نمی‌شود. بنابراین، لازم است در گام‌های بعدی، چارچوب سیاست‌گذاری سرمایه‌گذاری به سمت الگوهای پایدار، فرهنگ محور و محیط‌زیست محور سوق داده شود تا توسعه ابوموسی در مسیر متوازن و بلندمدت قرار گیرد.

۸-۳. قوانین و مقررات

توسعه گردشگری در جزیره ابوموسی تنها بر پایه ظرفیت‌های طبیعی و انسانی امکان‌پذیر نیست، بلکه نیازمند چارچوب‌های قانونی و سیاستی منسجم است. از اوایل دهه هفتاد تاکنون، مجموعه‌ای از قوانین و اسناد بالادستی تصویب شده‌اند که بنیان حقوقی و اجرایی توسعه متوازن گردشگری دریایی و ساحلی را فراهم کرده‌اند. نخستین سند مهم در این زمینه «قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان» است که در سال ۱۳۷۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. این قانون با تعیین محدوده دریای سرزمینی، اعمال حاکمیت جمهوری اسلامی ایران، نظارت بر امنیت و محیط‌زیست، صلاحیت‌های کیفی و همچنین مقررات مربوط به حقوق حاکمه، پژوهش علمی و حفاظت از منابع طبیعی دریایی، بستر حقوقی لازم برای فعالیت‌های گردشگری دریایی، علمی و زیست‌محیطی در جزیره را فراهم ساخته است [۲۴].

در ادامه، «سیاست‌های کلی محیط‌زیست» ابلاغی سال ۱۳۹۴، توسعه گردشگری را در چارچوب ملاحظات بوم‌شناختی تعریف می‌کند. بند ششم این سیاست‌ها بر ضرورت تعیین ظرفیت تحمل محیطی در هر منطقه تأکید دارد و بند هشتم نیز مفهوم «اقتصاد سبز» را به‌عنوان رویکردی برای استفاده از ظرفیت جوامع محلی و حفاظت از منابع طبیعی معرفی می‌کند. این سیاست‌ها به‌طور مستقیم بر طراحی و مدیریت پروژه‌های گردشگری در ابوموسی اثرگذار هستند و مانع از تخریب محیطی و بهره‌برداری ناپایدار می‌شوند.

۱. ۹۰۱ آبان‌ماه ۱۴۰۳، ایرنا کد خبر ۸۵۶۴۴۱۶۵.
۲. ۴ دی‌ماه ۱۴۰۳، دنیای اقتصاد کد خبر ۴۱۳۶۶۶۱.
۳. ۲۵ دی‌ماه ۱۴۰۳، آریا کد خبر ۱۱۶۲۱۶۰۸۳۱۱۴۰۲۵۰۱۲.
۴. ۲۹ مهر‌ماه ۱۴۰۳، خانه ملت کد خبر ۳۸۵۴۰۴.

گام بعدی، «سیاست‌های کلی توسعه دریامحور» است که در سال ۱۴۰۲ ابلاغ شد و برنامه اجرایی آن در سال ۱۴۰۳ به تصویب هیئت‌وزیران رسید. این سند با نگاهی جامع به توسعه مناطق ساحلی و جزایر، تعاریف حقوقی پایه‌ای مانند اراضی مستحدث و اقتصاد دریا را تبیین می‌کند و با تأکید بر مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی (ICZM)، بستر حکمرانی منسجم در این حوزه را فراهم می‌سازد. توجه ویژه به توسعه گردشگری سلامت، ایجاد زیرساخت‌های حیاتی همچون آب و برق پایدار و انرژی‌های تجدیدپذیر و الزام به بازنگری و اصلاح قوانین مرتبط، نشان‌دهنده رویکرد راهبردی این سند برای جزایری مانند ابوموسی است [۲۵].

برنامه هفتم پیشرفت کشور (مصوب سال ۱۴۰۳) به‌طور واضح به توسعه گردشگری در جزایر خلیج فارس توجه کرده است. براساس بند «الف» ماده (۶۱)، وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مکلف است با همکاری سازمان برنامه و بودجه و سایر دستگاه‌های اجرایی، نسبت به توسعه اقتصادی و گردشگری جزایر جنوب کشور از جمله ابوموسی اقدام کند. همچنین در جز «۲» بند «الف» ماده (۸۳)، وظایف این وزارتخانه در زمینه سیاست‌گذاری، تدوین استانداردها و حمایت از گردشگری مورد تأکید قرار گرفته است. ترکیب این قوانین و سیاست‌ها نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در ابوموسی دارای پشتوانه‌ای حقوقی و اجرایی مستحکم است. برای روشن‌تر شدن پیوند میان اسناد قانونی، ظرفیت‌های ایجاد شده و پیشنهاد‌های عملیاتی در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۴. پیوند قوانین و ظرفیت‌های توسعه گردشگری

حوزه فعالیت	پیشنهاد اجرایی	ظرفیت و فرصت ایجاد شده	پشتوانه قانونی - سیاستی
گردشگری طبیعی و ساحلی	ایجاد اسکله‌های گردشگری و کمپ‌های بوم‌گردی با رعایت ظرفیت تحمل زیست‌محیطی	ضرورت تعیین ظرفیت برد اکولوژیک و حفاظت از منابع طبیعی	بند «۶» سیاست‌های کلی محیط‌زیست؛ ماده (۱۸) قانون مناطق دریایی
گردشگری فرهنگی-اجتماعی	برگزاری جشنواره‌های سالیانه، ایجاد بازارچه صنایع دستی با مدیریت تعاونی‌های محلی	مردمی‌سازی اقتصاد و تکیه بر جوامع محلی	بند «۸» سیاست‌های کلی محیط‌زیست (اقتصاد سبز)؛ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی بند «۶»
گردشگری ماجراجویانه	تجهیز مسیرهای کوهستانی، ایجاد ماری‌های تفریحی با استانداردهای ایمنی	امکان کنترل و مدیریت ایمن فعالیت‌ها در سواحل و دریا	مواد (۱۲ و ۱۳) قانون مناطق دریایی؛ قانون توسعه ورزش‌های همگانی
گردشگری مقاومت	ایجاد «موزه مقاومت خلیج فارس» و مسیرهای گردشگری یادمانی	بهره‌گیری از هویت ملی و حافظه تاریخی جزیره	سند جامع دفاع مقدس؛ ماده (۶۱) برنامه هفتم
گردشگری سلامت و تندرستی	راه‌اندازی مراکز سلامت دریایی و کمپ‌های سلامت با اقلیم بکر ابوموسی	الزام وزارت بهداشت به توسعه خدمات گردشگری سلامت در جزایر	ماده (۱۷) سیاست‌های کلی توسعه دریامحور؛ قانون حمایت از طب سنتی
گردشگری علمی-آموزشی	ایجاد مرکز مطالعات دریایی و پایگاه تحقیقاتی گردشگری	مجوز پژوهش و ظرفیت ژئوتوریسم علمی	سیاست‌های توسعه علم و فناوری؛ ماده (۱۷) قانون مناطق دریایی
محیط‌زیست و منابع طبیعی	استقرار سامانه پایش GIS و اعمال محدودیت ورود در فصول حساس	حقوق حاکمه و حفاظت از منابع زنده دریایی	مواد (۱۴ و ۱۸) قانون مناطق دریایی؛ سیاست‌های کلی محیط‌زیست
زیرساخت‌های گردشگری	احداث آب‌شیرین‌کن، نیروگاه خورشیدی و فرودگاه محلی	الزام وزارت نیرو به تأمین آب و برق پایدار	مواد (۱۹ و ۲۰) سیاست‌های توسعه دریامحور؛ قانون بودجه سنواتی
حکمرانی و مدیریت مقصد	تشکیل «سازمان مدیریت مقصد گردشگری ابوموسی» ذیل معاونت ریاست‌جمهوری	حکمرانی یکپارچه مناطق ساحلی و مدیریت مقصد	ماده (۶) سیاست‌های کلی توسعه دریامحور (ICZM)؛ ماده (۸۳) جز «۲» بند «الف» برنامه هفتم

مأخذ: همان.

این جدول نشان می‌دهد که هر یک از اقدام‌های پیشنهادی در حوزه گردشگری ابوموسی بر یک حکم قانونی مشخص استوار است. بدین ترتیب، توسعه گردشگری نه به صورت مقطعی و سلیقه‌ای، بلکه در امتداد سیاست‌های کلان کشور و در چارچوب قانونی قابل دفاع امکان‌پذیر خواهد بود.

۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

جزیره ابوموسی به‌عنوان یکی از نقاط راهبردی ایران در دهانه تنگه هرمز، طی دهه‌های گذشته به‌دلیل شرایط سیاسی و محدودیت‌های ناشی از جنگ و تحریم‌ها در انزوای نسبی قرار داشته است. با این حال، نتایج ظرفیت‌شناسی نشان می‌دهد که این جزیره مجموعه‌ای غنی از منابع طبیعی، فرهنگی و اجتماعی را در اختیار دارد که می‌تواند به سکوی پرتاب توسعه گردشگری تبدیل شود. بررسی‌ها نشان می‌دهد که بهترین زمان برای سفر به ابوموسی از پاییز تا اوایل بهار است؛ زمانی که دما و رطوبت در حد مطلوب قرار دارد و امکان بهره‌گیری از ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی فراهم است. جاذبه‌های کلیدی جزیره شامل سواحل بکر، زمین‌شناسی منحصر به فرد کوه حلوا، چشم‌اندازهای پانورامایی خلیج فارس، آسمان تاریک مناسب رصد ستارگان، تنوع زیستی دریایی، محوطه‌های تاریخی و صنایع دستی بومی است. نوارهای ساحلی، ارتفاعات مرکزی و بافت بومی نیز به ترتیب برای توسعه گردشگری دریایی، ماجراجویانه و فرهنگی-اجتماعی قابلیت ویژه دارند.

انواع گردشگری قابل تحقق در ابوموسی، طیفی گسترده از گردشگری طبیعی و ساحلی، فرهنگی و میراث‌محور، ماجراجویانه، مقاومت و هویتی، سلامت و تندرستی، علمی-آموزشی و گردشگری نجومی را در بر می‌گیرد. این تنوع ظرفیت‌ها نشان می‌دهد که ابوموسی فراتر از یک مقصد تفریحی صرف، می‌تواند به یک برند هویت‌محور ملی و منطقه‌ای تبدیل شود؛ جایی که گردشگران ضمن بهره‌مندی از مناظر طبیعی و فعالیت‌های تفریحی، با تاریخ مقاومت، فرهنگ ایرانی و نقش ایران در حفاظت از خلیج فارس آشنا می‌شوند. از منظر اجتماعی، توسعه گردشگری می‌تواند به ارتقای کیفیت زندگی جامعه محلی، ایجاد اشتغال پایدار و تقویت حس تعلق و هویت ملی منجر شود. از منظر سیاستی نیز اسناد بالادستی همچون قانون مناطق دریایی، سیاست‌های کلی محیط‌زیست، سیاست‌های کلی توسعه دریامحور و ماده (۶۱) برنامه هفتم توسعه، چارچوب قانونی لازم برای اولویت‌بخشی به توسعه اقتصادی و گردشگری در ابوموسی را فراهم ساخته‌اند. در نتیجه، مسیر آینده این جزیره نه در توسعه شتاب‌زده، بلکه در طراحی مرحله‌ای، هویت‌محور و مبتنی بر مدیریت علمی چرخه عمر محصولات گردشگری خواهد بود.

از این رو، پیشنهاد می‌شود توسعه گردشگری در ابوموسی به صورت مرحله‌ای و مبتنی بر بخش‌بندی هدفمند آغاز شود؛ به این معنا که در گام نخست، **گردشگری تخصصی (علمی، پژوهشی و فرهنگی)** برای گروه‌های محدود و هدفمند اجرا شود و با آماده‌سازی زیرساخت‌ها، به تدریج دامنه گردشگری عمومی‌تر گسترش یابد.

موقعیت ژئوپلیتیک جزیره، ظرفیت‌های متنوعی را برای گردشگری ایجاد می‌کند: گردشگری چشم‌انداز با مناظر پانورامایی خلیج فارس، گردشگری ماجراجویانه در مسیرهای کوه‌پیمایی، گردشگری دریایی با دسترسی به سایر جزایر، گردشگری فرهنگی با نماد کوه حلوا، گردشگری نجومی به سبب آسمان تاریک و مناسب برای رصد ستارگان. افزون بر این، ابوموسی می‌تواند در قالب «گردشگری مقاومت» به‌عنوان نمادی از هویت و ایستادگی ایران معرفی شود. اهمیت ژئوپلیتیک ابوموسی تنها در کارکرد نظامی و امنیتی آن خلاصه نمی‌شود، بلکه بستری برای بازنمایی نقش تاریخی ایران در حفاظت از خلیج فارس است. بازدید از مکان‌هایی چون کوه حلوا یا مسیرهای دیده‌بانی تاریخی می‌تواند تجربه‌ای ترکیبی از مناظر طبیعی، میراث فرهنگی و روایت‌های مقاومت ملی برای گردشگران فراهم سازد.

همچنین، زمین‌شناسی ابوموسی نه تنها ارزش علمی و پژوهشی دارد، بلکه می‌تواند محور توسعه گردشگری مبتنی بر زمین قرار گیرد. این ظرفیت هم‌جاذبیت گردشگری متنوع می‌سازد و هم امکان ایجاد منابع درآمدی جدید برای جامعه محلی را فراهم می‌کند، مشروط بر آنکه سیاست‌گذاری‌ها بر حفاظت از منابع طبیعی و رعایت ظرفیت برد محیطی تأکید داشته باشند. میراث ناملموس جزیره - از دانش لنج‌سازی و مهارت‌های دریانوردی گرفته تا صنایع دستی دریایی، نغمه‌های محلی و خوراکی‌های بومی - نیز یک زیست‌بوم فرهنگی کامل است که می‌تواند مبنای اقتصاد خلاق و برندسازی فرهنگی - هویتی ابوموسی قرار گیرد.

سناریوی مطلوب توسعه ابوموسی، توسعه مرحله‌ای و هویت‌محور با تأکید بر برند ملی ایران در خلیج فارس است. تحقق این سناریو نیازمند ایجاد ساختار حکمرانی مقصد (DMO)، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حیاتی با رعایت ظرفیت تحمل محیطی و هم‌افزایی میان

نهادهای محلی، ملی و بخش خصوصی است. تنها با چنین رویکردی می‌توان ابوموسی را از یک جزیره محدود به مقصدی فرهنگی- هویتی و اقتصادی در سطح منطقه‌ای ارتقا داد.

یکی از مهم‌ترین اقدام‌های پیش از توسعه این جزیره لازم است تا به موضوع مغفول مانده با عنوان تهیه پیوست جامع ظرفیت قابل تحمل گردشگری جزیره پرداخت که به شرح پیش‌نویس زیر ارائه می‌گردد:

پیش‌نویس آیین‌نامه اجرایی الزام‌های فرهنگی و زیست‌محیطی توسعه گردشگری جزیره ابوموسی

ماده (۱) - به استناد مواد (۶۰، ۶۱ و ۸۳) قانون برنامه هفتم، «کارگروه مدیریت یکپارچه گردشگری ابوموسی» با محوریت وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و عضویت سازمان برنامه و بودجه کشور، وزارت نیرو، وزارت کشور، سازمان حفاظت محیط زیست و استانداری هرمزگان تشکیل می‌شود. وظایف کارگروه عبارت‌اند از:

(الف) تدوین طرح جامع شبکه‌ای گردشگری ابوموسی با پیوند به جزایر قشم و کیش و تصویب در هیئت وزیران.

(ب) برنامه‌ریزی برای تأمین زیرساخت‌های آب، انرژی و حمل‌ونقل.

(پ) توانمندسازی جامعه محلی در حوزه اشتغال گردشگری.

(ت) طراحی و اجرای سامانه پایش و بازسازی زیستگاه‌های حساس.

(ث) تدوین و تصویب «پیوست الزام‌های فرهنگی، خدماتی و زیست‌محیطی» طرح‌های توسعه گردشگری جزیره ابوموسی در هیئت وزیران.

ماده (۲) - الزام‌های اجرایی مطالعات موضوع ماده (۱) به شرح زیر است:

(الف) سازمان برنامه و بودجه کشور موظف است در بودجه سنواتی ردیف مستقلی برای اجرای نتایج مطالعات و توسعه زیرساخت‌های سازگار با محیط زیست (مانند اسکله گردشگری، آب شیرین کن، نیروگاه خورشیدی و اقامتگاه بوم‌گردی) پیش‌بینی کند.

(ب) واگذاری زمین، اعطای مشوق‌ها و معافیت‌های مالیاتی به سرمایه‌گذاران در جزیره ابوموسی توسط دستگاه‌های ذی‌ربط منوط به اخذ گواهی ارزیابی زیست‌محیطی، خدماتی و فرهنگی موضوع این آیین‌نامه خواهد بود.

ماده (۳) - کارگروه موضوع این آیین‌نامه مکلف است هر شش ماه یکبار عملکرد فعالیت‌های خود را برای بررسی و نظارت به هیئت وزیران ارسال کند. در انتها شایان ذکر است که این گزارش، به‌عنوان بخش نخست مطالعه جامع جزیره ابوموسی به تحلیل ظرفیت‌ها، چالش‌ها و الزام‌ها توسعه پرداخته و چارچوب مفهومی مرحله‌ای را ترسیم کرده است. تکمیل این چارچوب و طراحی پیشنهادی راهبردی در قالب مدل سوار و مدل ویژند هویتی جزیره، در گزارش دوم ارائه خواهد شد.

منابع و مأخذ

- [1] <https://www.undp.org/blog/how-can-small-islands-reimagine-tourism-green-recovery>.
- [2] Wolf, F, Moncada S, Surroop D, Shah KU, Raghoo P, Scherle N, Reiser D, Telesford JN, Roberts S, Havea PH, (2024). Naidu R small island developing states, tourism and climate change. Journal of Sustainable Tourism. Sep 1;32(9):1965-83.
- [3] Tateno Y, Bolesta A. Tourism as a driver of sustainable development in Pacific least developed counties1.
- [4] Butler, R. W. (2001). Seasonality in tourism: Issues and implications. International Journal of Tourism Research, 3(3), 153-172.
- [5] Scheyvens, R. (1999). Ecotourism and the empowerment of local communities. Tourism Management, 20(2), 245-249.
- [۶] مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی (بی‌تا). صفحه رسمی مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی - آمایش سرزمین. دریافت شده در ۳۰ اوت ۲۰۲۵ از <https://www.tsr.ir>

- [۷] سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان هرمزگان (بی‌تا). پایگاه رسمی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان هرمزگان. دریافت شده در ۳۰ اوت ۲۰۲۵
<https://hormozgan.mporg.ir>
- [۸] سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۵۶). گزارش برنامه‌ریزی توسعه جزیره ابوموسی. تهران: مرکز برنامه‌ریزی آمایش سرزمین [منبع آرشیوی داخلی].
- [۹] سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۷۸). چارچوب توسعه بلندمدت استان‌های کشور از دیدگاه آمایش سرزمین. تهران: دفتر آمایش و برنامه‌ریزی منطقه‌ای [منبع آرشیوی داخلی].
- [10] <https://latitude.to/articles-by-country/ir/iran/14358/abu-musa>
- [۱۱] امیری، علی، نادری و حجت ۱۳۹۹. نقش جزایر سه‌گانه در سیادت دریایی ایران در خلیج فارس.
- [12] Yazdani, E., & Yanzhe, M. (2022). Geopolitical and geostrategic importance of the Iranian islands in the Persian gulf. *Rev. Eur. Stud.*, 14, 30.
- [13] Divsallar, A. (2022). Shifting threats and strategic adjustment in Iran's foreign policy: The case of Strait of Hormuz. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 49(5), 873-895.
- [14] Atashi, N., & Masoodian, S. A. (2015). A Study of Weather Types of Abumusa Island. *Geographical Research*, 30(3), 25-38.
- [15] Zare R, Sinaei M, Shakouri A, Kourandeh Mb, Gerami Mh (2017). Application Of Coastal And Marine Ecological Classification Standard To Organize Island Ecosystem: the Abu Musa Island, Persian Gulf case study. *Biodiversitas Journal of Biological Diversity*, 13;18(1).
- [16] Faghih A, Ezati-Asl M, Mukherjee S, Soleimany B. (2019). Characterizing halokinesis and timing of salt movement in the Abu Musa salt diapir, Persian Gulf, offshore Iran. *Marine and Petroleum Geology*. 105:338-52.
- [17] Khoobdel M, Jafari H, Firouzi F. (2016). Evaluation of biological control of rattus population by mongoose (Herpestidae, Carnivora) in Abu-Musa Island, Iran. *Asian Pacific Journal of Tropical Disease*. 6(10):802-6.
- [18] Sathish, S., Cherubini, C., Pastore, N., Giasi, C. I., & Rapti, D. (2021). Impacts of desalinated and recycled water in the Abu Dhabi surficial aquifer. *Water*, 13(20), 2853.
- [19] Bonyadi-Naeini, A., Rastegar-Pouyani, N., Rastegar-Pouyani, E., Glasby, C. J., & Rahimian, H. (2018). Intertidal polychaetes from Abu Musa Island, Persian Gulf, with a new species from the Perinereis cultrifera species complex (Annelida: Nereididae). *Journal of the Marine Biological Association of the United Kingdom*, 98 (Spec. Issue 8), 1965–1976. <https://doi.org/10.1017/S0025315417001564>.
- [20] Archaeological discoveries shed light on Abu Musa's rich history. (2024). *Tehran Times*. Retrieved from <https://www.tehrantimes.com/news/506597/Archaeological-discoveries-shed-light-on-Abu-Musa-s-rich-history>.
- [۲۱] گزارش برنامه توسعه اقتصادی جزیره ابوموسی، ۱۴۰۴، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۲۰۵۵۴.
- [22] <https://www.tehrantimes.com/news/479847/Developing-ecotourism-contributes-to-Abu-Musa-Island-s-tourism>.
- [23] Khazali, M. (2021). An overview of Persian Gulf environmental pollutions. In *E3S web of conferences (Vol. 325)*.
- [۲۴] قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان (۱۳۷۲). مصوب مجلس شورای اسلامی.
- [۲۵] دفتر مقام معظم رهبری (۱۴۰۲). ابلاغ سیاست‌های کلی توسعه دریامحور. خبرگزاری میزان. بازیابی شده از پایگاه میزان.
- [26] <https://link.springer.com/chapter/7-01440-030-3-978/10,1007-76>.
- [27] Source: <https://maritimeeducation.com/the-persian-gulf-a-strategic-hub-of-regional-cooperation-maritime-prosperity-and-global-significance/>
- [28] Source: <https://www.scanex.ru/en/company/news/satellite-monitoring-of-oil-pollution-in-the-persian-gulf>

گزیده سیاستی

توسعه گردشگری جزیره ابوموسی با هویت اسلامی- ایرانی باید با در نظر گرفتن سازوکارهای تهیه الزام‌های فرهنگی جزیره ابوموسی و با توجه به نگاهت نهادی، توجه به وضعیت فرهنگی جامعه میزبان، زیرساخت‌های مورد نیاز توسعه و... به صورت مرحله‌ای انجام شود.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir